



Imatge del barri de Torre-romeu (5.644 habitants). La part més baixa és el nucli originari del barri, nascut oficialment el 1955. La part de dalt és la més nova, i es coneix com el Tibidabo. Torre-romeu forma part del districte de la Serra, situat a la serra de Sant Iscle.

Serra escollida

Torre-romeu, barri de Sabadell assentat sobre les terrasses del riu Ripoll, a la serra de Sant Iscle, representa un de tants exemples del pes que va tenir la immigració a Catalunya des de l'acabament de la guerra civil fins a la meitat dels anys 70.

A l'est de Sabadell, i separat de la resta de la ciutat per la frontera natural del riu Ripoll, apareix aquest barri, dividit en dues parts: la més baixa, Torre-romeu pròpiament, i la més alta, que tothom coneix per l'apel·latiu de "Tibidabo" perquè està situada a la carena de la serra de Sant Iscle, en la carretera que uneix Torre-romeu amb el Poblenou, l'altre barri del districte setè (la Serra).

Bressol de Sabadell. La Serra té

actualment una població de poc més de set mil habitants, la majoria dels quals concentrats a Torre-romeu. Fins els anys 40 d'aquest segle, aquí només hi havia un conjunt de masies escampades. Però a poc a poc es va anar poblant de persones que arribaven a Sabadell procedents de diferents punts de la geografia peninsular.

La serralada de Sant Iscle tornava, així, a recuperar el protagonisme de molts segles abans, quan va ser el nucli originari de Sabadell. Els primers pobladors importants van ser els ibers, que es van assentar on actualment hi ha el santuari de la Mare de Déu de la Salut, i van anomenar el seu poblat Arragona.

Sant Iscle, amb els seus penya-segats de 50 i 60 metres, aleshores

devia ser un indret inexpugnable, amb el riu Ripoll de fossat. Quan els romans hi van arribar, la serra es va convertir en lloc de pas de la Via Aurèlia, ramificació de la Via Augusta que enllaçava Roma amb Cadis.

L'Edat Mitjana va suposar la decadència d'aquesta zona quan els seus habitants es van començar a traslladar cap a l'altra banda del riu Ripoll. Un document de l'any 1111 esmenta l'existència d'un camí que unia la Serra amb el "forum Sabatelli", tot i que un document anterior, trobat a l'arxiu de la catedral de Barcelona, recull el nom de "Sabatello", el 1017, en referència a Arraona. Una de les explicacions que s'ha donat és que els arraonesos es van començar a traslladar el dissabte a fer el mercat a la zona



EL TEMPS explica la història del barri de Torre-romeu (Sabadell), representació en miniatura de la Catalunya nascuda de la immigració de després de la guerra civil, i s'aproxima a la vida dels fills de Pedro Martínez, que van bastir el seu futur en comú lluny d'Andalusia.

que ocupa el Sabadell cèntric actual.

Onades immigratòries. Sabadell va desplaçar la vella Arraona i va esdevenir poble pròsper i lloc d'acollida de diferents onades immigratòries com la dels occitans –hi van anar arribant des de finals del segle XV fins al primer terç del XVII tot fugint de les males condicions de vida–; la dels francesos –que escapaven de la revolució francesa–; i la d'aquelles persones del Bages, Berguedà i la Segarra, que fugien de les guerres carlines del segle XIX.

Sabadell va començar a créixer a mesura que es consolidava la indústria tèxtil i va passar a ser focus d'atracció per a gent procedents de comarques pròximes i viatjants

que acabaven residint-hi, com els aragonesos i riojans. Però la primera gran onada immigratòria després de la dels occitans va ser, a començaments del segle XX, la procedent de ciutats del País Valencià, entre les quals destacaven Alcoi, València i Alacant. Els murcians també van començar a arribar en un nombre molt important durant el primer terç de segle. Aquesta arribada esglaonada va fer que, en acabar la guerra civil, el 21% dels habitants de Sabadell haguessin nascut fora del Principat.

Coves i barraques. Abans de la guerra civil, una part de la serra de Sant Iscle era ocupada per un conjunt de masies. Una d'aquestes, Cal Silvestre Romeu, situada a Ponent, va donar origen a tot el barri

de Torre-romeu quan els immigrants que vivien a les barraques i coves pròximes van anar comprant petites parcel·les per edificar construccions d'una o dues plantes.

Avui dia encara queda el record d'aquells que van construir Torre-romeu. Des d'un pont metàl·lic que creua el Ripoll, un granadí de Castilléjar recorda que va arribar a Sabadell el 1940 a bord del tren. "Un viatge de 30 duros i 3 dies", diu amb un somriure amarg, d'aquells que només la perspectiva llunyana del temps permet d'oferir. Tenia quinze anys, i dels 57 anys que fa que viu a Sabadell només ha tornat una vegada al seu poble.

El 1940, el barri de Torre-romeu encara no existia. En aquesta zona del riu Ripoll vivien, en coves

Imatge de Torre-romeu a la nit amb la carretera que uneix aquest barri amb la resta de Sabadell, lloc de trànsit dels vehicles que es desplacen cap al polígon industrial de Can Roqueta. En cinc minuts, l'autobús de la línia 4 comunica els veïns de Torre-romeu amb el centre de Sabadell.



SUSANNA SÁEZ



L'Adela, des que el seu company es va fer fonedís després de la gran riuada de setembre del 1962, s'envoltà d'animals.

Dalt, l'Adela en una de les habitacions de casa seva, una de les primeres construccions del barri de Torre-romeu. La proximitat del riu Ripoll, a poc més de 10 metres, fa que la humitat sigui molt alta. Baix, una de les últimes persones que queden al grup de cases baixes en el camí que uneix Torre-romeu amb la capella de Sant Nicolau.

i barraques, unes 300 persones. L'Adela va arribar a Sabadell el 1936 procedent de Santander i es va instal·lar amb la seva família a les coves de la Cobertora, "habitatges" fets a les roques dels penya-segats del Ripoll. Anys més tard va bastir una casa a l'altra banda del Ripoll, una de les primeres edificacions en allò que seria nou barri de Torre-romeu. Fa més de quaranta anys que viu en aquesta mateixa casa arrambada al riu, suportant la forta pudor que desprèn el Ripoll i la fressa d'un petit salt d'aigua. Viu sola, envoltada de gossos i gats. L'Adela, des que el seu company es va fer fonedís després de la gran riuada de setembre de 1962, no va voler saber res més dels homes i es va envoltar d'animals.

Tot és corrupte. L'Adela remena la cassola on prepara la sopa i no deixa de lamentar-se que la seva pensió –de 25.000 pessetes– no li arriba per viure. Tota la casa desprèn una forta olor d'humitat, especialment l'habitació situada al costat del menjador, on hi ha uns cubells que recullen les gotes d'aigua que cauen del sostre.

La casa de l'Adela està en el camí que uneix la part de baix de Torre-romeu amb la capella de Sant Nicolau, situada en una esplanada que dona al barranc. En el curt trajecte cap a la capella hi ha un grup de cases baixes, algunes de les quals són poca cosa més que barraques. Avui encara hi viuen quinze famílies, la majoria gitanes, que tard o d'hora se n'hauran d'anar com ja han fet altres veïns.

"Tot això està molt corrupte, molt deixat", diu David, un jove que es resisteix a marxar. Les altres famílies, les estan recol·locant en pisos de protecció oficial que han de pagar. "Aquí ningú no dona res de franc", afirmen dos homes davant unes gàbies amb ocells.

A 200 metres d'aquí hi ha la capella de Sant Nicolau, construïda sobre l'antiga parròquia de Sant Feliu d'Arraona. A vora mateix, hi ha el cementiri de Sabadell, que amenaça d'engolir-se el "Tibidabo". Els veïns es queixen de l'expansió del cementiri cap als seus habitatges, com també hi ha una certa malfiança envers les torres d'alta tensió que travessen el carrer de Sau –a la part més alta del Tibidabo–, sobretot, explica Manuel Moya, president de l'associació de veïns de Torre-romeu, arran de les informacions sobre la possible relació amb desenvolupament de leucèmies i càncers.

"Però fora d'aquests dos problemes, el cementiri i les torres d'alta tensió, el barri és molt tranquil", assegura Moya, granadí de Baza. Torre-romeu té un aire de poble que li ve de la seva llunyania respecte el centre urbà de Sabadell i de l'aïllament a la serra. Però com tots els barris nascuts a la rodalia de les ciutats catalanes importants i enmig un procés de creixement demogràfic i d'integració de persones procedents de llocs i cultures diferents, els veïns han hagut de lluitar molt per arribar a aconseguir el que tenen actualment.

Karl Marx. Una tranquil·litat de poble que es trenca per la fluida circulació d'automòbils que es dirigeixen cap al polígon industrial de Can Roqueta, on s'adrecen treballadors de Sabadell que mai abans havien trepitjat el barri. "Ha estat una bona manera que en altres parts de Sabadell ens coneguessin", afirma Moya. Torre-romeu havia tingut una imatge de barri marginal, més que per problemes de delinqüència, pobresa o droga per la mateixa segregació respecte la resta de Sabadell.

Torre-romeu, però, gaudeix de totes les prestacions i una miqueta més per ser un barri que no arriba

als sis mil habitants. Fins i tot, hi ha una església, situada a la plaça de Karl Marx, a la part baixa de Torre-romeu, on el pare Rafael fa missa davant una parròquia molt escassa.

El pare Rafael és un valencià de Gandia que fa tres anys va anar a raure a Torre-romeu. Afirmar que està molt desconnectat de la vida d'aquí i que no té gaire contacte amb els veïns. El pare Rafael dona una dada molt rellevant: "De les 23 parròquies de Sabadell aquesta és la que té pitjor compliment i una de les que congrega menys feligresos de tota la diòcesi de Barcelona."

El rector també creu que el barri és molt tranquil, "tot i que de vegades hi ha *drogates* aquí a la Plaça Gran". El centre del barri és la plaça de Karl Marx. Encarnación Ramírez, regidora del districte de la Serra i filla de Torre-romeu, explica que el nom de la plaça no podia ser cap altre: "Aquí la gent és roja." I no enganya, almenys amb els resultats de les darreres eleccions municipals del 28 de maig de 1995 a la mà: Iniciativa per Catalunya-Els Verds va aconseguir el 63,1% dels vots, el tant per cent més alt de tots els districtes. Entre aquesta formació i el PSC-PSOE van acaparar el 91,8% dels vots.

Moviment veïnal. Encarnación Ramírez recorda les calamitats del barri en els anys 50, 60 i començaments dels 70. Durant molts anys no va existir ni enllumenat públic ni aigua corrent, i els carrers no es van asfaltar fins ben entrats els anys 70 a força de "passejar" les autoritats municipals d'aleshores per uns carrers plens de fang.

Abans que es fes el pont que uneix Torre-romeu amb la resta de Sabadell, el riu s'havia de travessar amb botes d'aigua. "Quan les dones anaven a ballar a Sabadell es canviaven de calçat en arribar a l'altra vora del Ripoll perquè si no immediatament t'identificaven amb Torre-romeu", diu Encarnación Ramírez.

"Aquí, l'absència de l'administració durant molts anys es va substituir per la solidaritat entre els



"De les 23 parròquies de Sabadell aquesta és la que té pitjor compliment", es lamenta el pare Rafael, un valencià de Gandia.

veïns", afegix la regidora. Aquelles lluites no tan sols van servir per millorar el barri, sinó també per lluitar contra el franquisme i prendre els primers contactes amb el catalanisme i les altres realitats de Catalunya. Però la regidora de districte és contundent: "Ningú no ens ha regalat res."

Torre... de babel? El barri de Torre-romeu, situat sobre diversos torrents i enlairat sobre els 200 metres d'alçada, ha estat una escullera de pobles i accents que, a partir dels anys 80, s'ha acabat de modelar amb l'arribada d'immigració magribina i subsahariana. Entre els nous habitants, a la plaça de Karl Marx hi ha mares amb *xador* que

observen els seus fills jugant, homes i dones de color, una nova comunitat que ja arriba a 84 persones.

A Torre-romeu tot-hom coincideix a dir que la vida és força tranquil·la i els nivells d'integració molt elevats. No obstant això, alguns veïns recorden que gitanos i "castellans" —aquesta és l'expressió que utilitzen per referir-se a allò que els gitanos anomenen "païos"— abans tenien molta més relació, però que des de fa cinc o sis anys s'han anat distanciant. Des de començaments dels anys noranta han arribat gitanos d'altres parts d'Europa i sobretot d'Andalusia.

Torre-romeu és una representació en miniatura de la Catalunya nascuda de la immigració. El febrer de 1997, dels 5.644 veïns 3.108 havien nascut a Catalunya i 2.037 a Andalusia. A molta distància hi havia els procedents d'Extremadura, les dues Castelles i Madrid, Múrcia, el País Valencià... i la immigració africana. Quan Torre-romeu va néixer com a barri, el 1955, de les 2.498 persones que hi



El pare Rafael, davant de l'església de Torre-romeu, al costat de la plaça de Karl Marx, centre del barri. En aquesta plaça hi ha la seu del districte i el centre cívic. El pare Rafael explica que aquesta és una de les parròquies que congrega menys feligresos de tota la diòcesi de Barcelona.



A començaments dels anys 50, a les coves i barraques vivien unes 2.000 persones "com guineus ficades en aquells forats", recorda Rafael.

Algunes de les primeres persones que van habitar el barri parlen de la seva vida a Pedro Martínez i la seva marxa a Catalunya (dalt). Baix, imatge del carrer Sau, al Tibidabo, on viu gran part dels més de 200 homes i dones que van arribar de Pedro Martínez. Els veïns estan espantats per les torres d'alta tensió.

vivien aleshores només 350 havien nascut a Catalunya, la meitat de les quals eren fills d'immigrants.

Però aquesta Babel d'accents no ho és tant d'idiomes. La llengua de relació en el carrer és el castellà. Un estudi fet per la Generalitat, el 1992, indicava que entre el 20% i el 30% de la població del barri no entenia el català. No cal, però, mirar estadístiques. El català no és present als carrers de Torre-romeu ni tan sols entre la xicalla, a pesar que Marisol, una jove de trentatres anys natural de Jaén, digui que el seu fill de dotze el sap parlar perfectament i que sovint "catalanitza" mots castellans.

Granada en miniatura. Entre la Babel d'origens –només falten riojans– destaquen els que procedeixen de les comarques de Granada: 1.222 persones que representen avui dia el 21,2% del barri.

Però a pesar del pes dels andalusos a Torre-romeu, aquí no hi ha gaire presència de la cultura andalusina, si més no de la que es coneix tradicionalment com a tal. Moya posa molt d'èmfasi en les diferències entre andalusos més enllà de tòpics homogeneïtzadors. Aquí, ja no es fan processons, i tot i que en les festes del barri es poden veure ballar sevillanes i sardanes, "les manifestacions del folclore andalús no tenen gaire presència".

"Si en els anys 50 es feien processons era perquè encara hi havia nostàlgia" diu el pare Rafael. Una explicació a la falta de manifestacions de la cultura andalusina a Torre-romeu és que no hi ha hagut gaire enyor perquè s'ha pogut reproduir la xarxa de relacions dels pobles d'origen. Moya diu que intenten treure la festa al carrer i que la gent és molt participativa, "però s'ha anat perdent aquella vida veïnal".

Pedro Martínez, nom de poble. A 79 km de Granada, hi ha Pedro Martínez, poble situat a 1.042 m d'altura que deu el nom al capità de les hosts del duc de Gor, Don Pedro Martínez, que va conquerir als moros aquelles terres.

Quan el 1955 va néixer Torre-romeu –que des del 1950 es coneixia oficialment amb el nom de "Suburbio del Río Ripoll y Arrahona"–, hi havia granadins de 69 pobles diferents de la província, entre els quals destacaven els 226 de Pedro Martínez.

Rafael va ser un dels primers homes de Pedro Martínez que va arribar a Torre-romeu i va anar a viure a les coves que hi havia al marge esquerre del riu Ripoll, a la part de la Cobertora i Sant Oleguer. A començaments dels anys 50 hi vivien unes 2.000 persones en condicions infrahumanes o, segons l'expressió de Rafael, "com guineus ficades en aquells forats". Algunes d'aquestes coves, que van estar habitades fins a començaments dels anys seixanta, es pintaven amb calç blanca en un senyal clar de la nostàlgia pel paisatge rural andalús.

Com recorda Antonio Molina, un home de Pedro Martínez, l'Ajuntament va començar a actuar quan una d'aquelles coves es va enfonsar i va matar una nena d'onze anys. Va ser aleshores que es van vendre els terrenys de l'altra banda del riu. Però les condicions de vida al nou barri de Torre-romeu eren pitjors que en les mateixes coves. Les edificacions eren petites –la mitjana era de sis persones que havien de viure en cases de menys de 50m²– i l'aigua dels pous sovint estava contaminada.

Cap torre d'ivori. Els de Pedro Martínez de Sabadell tenen molt en comú, a més de l'origen i el lloc d'arribada. Un dels trets que han compartit a Catalunya és el treball. "Aquí hem treballat moltíssim" i "ningú no ens ha regalat res" són dues de les frases que més repeteixen quan parlen sobre la vida que han dut a Sabadell.

Les històries es repeteixen i sovint cadascuna és una novel·la amb pinzellades dramàtiques que, amb la perspectiva del temps, poden arribar a resultar simpàtiques, com la d'aquell home de Pedro Martínez que va venir en el sostre del tren i la d'aquell que ho va fer en bicicleta, en un trajecte en què s'hi va estar sis dies.

La Piedad va tenir clar que a Catalunya no passaria gana quan el seu marit va veure pa llançat en un carrer de Sabadell. "Pensàvem que aquí els gossos, els lligaven amb llonganisses", diu. "Ara, a Pedro Martínez, quan tornem de vacances diuen que ja arriben els menjabotifarres, però allò no seria res sense els diners que hi hem portat els emigrants", diu Juan Ramón Jiménez.

No obstant això, els de Pedro Martínez de Sabadell asseguren majoritàriament que els seus paisans a Granada els respecten, tot i que la Teresa té la impressió que quan es refereixen a ells com "els catalans" en el fons hi ha un cert menyspreu: "Jo tinc la casa construïda allí i pago impostos com qualsevol altre", explica enutjada. La Teresa considera que "aquí se'ns veu millor". Ningú no es penedeix d'haver vingut a Catalunya, però si allò hagués estat com avui pocs haurien marxat. "Si Pedro Martínez està tan bé avui dia és també perquè els que vivim aquí i a França i a altres parts d'Europa hi hem fet cases i hi hem portat diners", diu una altra dona.

Alguns expliquen que als seus paisans els molesta sobretot que surtin en defensa de Catalunya i dels catalans. Els de Torre-romeu tenen la impressió de ser catalans a Andalusia i andalusos a Catalunya, i això provoca sovint una mena d'esquizofrènia identitària. D'Altres, com Juan Ramón Jiménez, ho

GRAN ESTRENA EN IMAX

Impressionant film en tres dimensions



Solc - Música i tradició al Lluçanès

SOLC INFANTIL

PERAFITA

Dissabte, 28 de juny

MIQUI GIMÉNEZ

4a TROBADA DE CANTADORS

SOBREMUNT

Dissabte, 5 de juliol

**GALL: "La Bruixa Napa"
BITAYNA**

LA TORRE D'ORISTÀ

Diumenge, 6 de juliol

**Recital de Poesia i Cançons del Lluçanès
ELS SOLISTES DE LA COSTA**

SOLC JOVE

SANTA EULÀLIA DE PUIG-ORIOI

Dissabte, 12 de juliol

**BUFALODRE
ESCAMPILEM
CERCAVINS**

SANT MARTÍ D'ALBARS

Diumenge, 13 de juliol

DESCOORDINÀRIUS

Organitza:

Solc - Música i Tradició al Lluçanès
Tel-inf: 93-855 40 62
Diputació de Barcelona
Ajuntaments del Lluçanès

Col·labora:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Centre de Promoció
de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana



SUSANNA SÀEZ



Vista de l'església de la Cobertora (dalt), on en els anys 50 i principis dels 60 hi havia les coves construïdes per immigrants, amb el riu Ripoll com a frontera. Baix, foto conservada a l'Arxiu Històric de Sabadell, on s'observen les coves en què vivien els primers immigrants de Torre-romeu.

tenen molt clar: "Sóc andalús, jo no canvio."

Tornar... de vacances. A Torre-romeu, com diu Francisco, "fins i tot les pedres són de Pedro Martínez". Potser el que més valoren és haver aconseguit una feina estable i digna. Francisco Vilches, un dels pioners de Pedro Martínez a arribar a Torre-romeu i a habitar les coves, explica que va passar els darrers vint anys fins a la jubilació en la mateixa empresa. L'estabilitat que representa tenir ingressos fixos és un dels aspectes que més valoren els de Pedro Martínez en els anys que han passat a Catalunya.

No obstant això, la situació va canviant: "Els nostres fills ho tenen molt més difícil", diu Antonio

Els homes i dones de Pedro Martínez a Torre-romeu tenen la impressió de ser andalusos a Catalunya i catalans a Andalusia.

Molina, que recorda que a Torre-romeu es poden trobar moltes persones que han treballat en la mateixa empresa durant més de quaranta anys.

Tenir la vida muntada aquí i els seus fills plenament integrats a Catalunya i identificats amb aquesta terra és un dels motius que explica que hagin estat pocs els qui han tornat a Andalusia a pesar que la crisi del tèxtil va colpejar fortament l'economia de Sabadell fins al punt que el 1986 –la crisi mundial va arribar a la Catalunya industrial cap a finals 70 i començaments 80– es va arribar a una taxa del 27% de la població desocupada, una de les xifres més altes de Catalunya.

Els qui han tornat sobretot ho han fet per vacances. Tanmateix, Vil-

ches i Molina expliquen que això de les "vacances" no va existir per a molts d'ells fins als anys 80. Tampoc creuen que hagi existit cap tipus de problema amb els catalans que vivien aquí quan ells van arribar, tot i que Vilches puntualitza que "en les empreses les feines de responsabilitat anaven a parar a altres catalans. No confiaven en nosaltres a pesar que treballàvem com ases". Per a Molina, "tots som catalans, sí, però em sembla que alguns ho han estat més que altres".

Aquesta és la terra de les altres gentes de Pedro Martínez. El barri és una construcció seva. Han lluitat molt per aconseguir tots els equipaments de què gaudeixen avui dia. Tots estan d'acord: la vida quan van arribar no té res a veure amb l'actual. "Ara vivim cent per cent millor que abans. Quasi no es pot comparar, perquè havíem viscut com animals sense llum ni aigua", diu Antonio Molina.

L'última frontera. Torre-romeu viu d'esquenes a la resta de Sabadell o, més ben dit, és Sabadell la que viu d'esquenes de Torre-romeu.

Encara és un barri desconegut per a molts sabadellencs, que mantenen una imatge sovint negativa respecte al districte de la Serra. En els darrers anys ha començat a arribar gent jove procedent de Sabadell i de la comarca del Vallès. La Marisol, que hi viu des de fa dos anys, destaca que el barri és com un poble, vora del camp, però que alhora es beneficia de les prestacions i serveis d'una ciutat. En cinc minuts, l'autobús de la línia 4 comunica els veïns de Torre-romeu amb el centre de Sabadell.

Un centre que no es pot veure des del mirador de l'esplanada de Sant Nicolau. Des d'aquí, Juan García Rodríguez, de sobrenom "el Santo", ex-tinent de l'exèrcit republicà que avui té 85 anys, retreu als joves que oblidin el que van haver de lluitar molts de la seva generació per aconseguir justícia social per als treballadors i un barri més digno per a tothom.

Jaume Risquete